

УДК 27.277:271.2.1

Мартич Р.,*доцент кафедри філософії,
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат філософських наук*

КОНЦЕПТ БІОЕТИКИ В ПРАВОСЛАВНІЙ ВІРІ

На сучасному етапі відбувається помітне зростання ролі релігії, а в контексті християнської цивілізації — перехід до «нового» християнства; так, особливого звучання набувають ідеї православних богословів. Православ'я, яке впродовж століть задавало ритм і вектор розвитку вітчизняної культури, сповнене гуманістичним потенціалом, утверджує ідеї цінності всього живого як творіння Божого, обстоює трепетне ставлення до нього, обоюючи будь-який прояв життя, наділяючи його духовно-моральними вимірами.

Цінність релігійних засад, зокрема православного віровчення, в тому, що воно обмежує моральну свавільність людини як у соціальній, так і в екологічній сфері. На сьогодні людина генерує безліч інноваційних технологій, створених під впливом науково-технічного прогресу в екології, біології та медицині. Нині основи соціальної концепції охоплюють «проблемні ситуації» етико-правового характеру, які об'єктивно виникають під впливом науково-технічного прогресу, що стосується не тільки біології, а й соціально-гуманітарної проблематики, включаючи біоетику, біополітику, біотеологію та інші галузі науки. Так, на сьогодні науковці не мають одноставної думки щодо бачення та оцінювання результатів розвитку нових технологій та ідей у медицині й біології в цілому. Дослідження соціальних, екологічних, медичних, соціально-правових проблем, що стосуються не тільки людини, а й будь-яких інших живих істот, включених до екосистеми і які оточують людину, містять низку основних питань, що стосуються евтаназії; трансплантації; штучного аборту; клонування людини; створення стовбурових клітин з ембріональних тканин; проведення клінічних дослідів; сурогатного материнства тощо. З огляду на наявність наукових неузгоджень етико-правового характеру стосовно живого в контексті науково-технічного прогресу

ваги набуває повернення до синкретичних основ людського знання, до розуму як мудрості, в якій раціональне і когнітивне пов'язане з практичною філософією.

Православна церква визнає людське достоїнство за ембріоном на будь-якій стадії його розвитку, включаючи бластоцитну (якщо нема смертельної загрози матері). «Тонкого розрізнення плоду сформованого або ще не сформованого у нас немає», — говорить Василій Великий (IV ст.) у своєму першому Канонічному посланні, включеному до Книги правил православної церкви [2, 240]. На цій підставі церква з давніх часів розглядала навмисний аборт на будь-якій стадії вагітності як убивство, як злочинне посягання на священний дар людського життя. Те ж слід сказати і про будь-які експерименти (з науковою чи комерційною метою), які передбачають руйнування людських ембріонів [7].

Традиційним є намагання лікарів зробити все можливе для підтримання життя і будь-яким чином перешкодити настанню смерті. Хірургічний вплив, медичне використання наркотиків і навіть штучних органів (механічних нирок, легень, сердець тощо) вважається доцільним, якщо ймовірність повернення до нормальної або близько нормальної діяльності всієї органічної системи достатньо велика. Навіть у ситуації, коли навряд чи можна очікувати відновлення життєвих функцій організму, християнська етика не підтримує практику евтаназії, відкидає можливість умисного переривання життя вмираючого пацієнта, розглядаючи це діяство як особливий випадок вбивства, якщо воно прийняте без відома пацієнта, або самовбивства, якщо воно санкціоноване самим пацієнтом. Одне із найсерйозніших заперечень проти евтаназії полягає в значній складності проведення грані між «стерпними» і «нестерпними» стражданнями, особливо з точки зору східного православ'я, яке надає великого значення можливості духовного зростання через страждання (Римл. 11.8:17–39) [9, 322].

Церква вчить, що людська сексуальність і природні репродуктивні функції є божественними вимірами людського життя, які втілюються у шлюбі та вихованні дітей. Тому практика запліднення яйцеклітини *in vitro* спермою анонімного донора, сурогатне материнство, використання протизаплідних засобів — неприродні, «противні людській природі», бо викликані стремлінням штучним шляхом контролювати людську сексуальність і репродукцію.

Штучне запліднення незаміжньої жінки засуджується православними авторами — передусім виходячи з інтересів дитини, оскільки в цьому випадку вона буде народжена поза священним шлюбним союзом, що ґрунтується на відповідальній любові, і заздалегідь втрачає можливість бути вихованою у повноцінній сім'ї. Крім того, етичний протест викликає сама ідея «анонімного батьківства», не обтяженого будь-якою відповідальністю. Так само з етичної точки зору неприпустимим є штучне запліднення заміжньої жінки, бо воно передбачає руйнацію подружньої вірності, — так коментує погляди православної церкви отець М. Балашов [1, 149].

Головний етичний аргумент православних богословів проти запліднення *in vitro* пов'язаний з клінічною практикою одночасного запліднення спермою кількох яйцеклітин. Ембріони, які залишилися, зазвичай заморожуються і зберігаються для повторних спроб у випадку невдалої імплантації. Коли ж бажаний результат досягнутий, «залишкові» ембріони руйнуються або використовуються для різного роду клінічних експериментів [1, 150]. Зрозуміло, що така практика суперечить уявленню церкви про людський ембріон як носія людського достоїнства. З цієї точки зору знищення ембріонів є клінічною формою дітовбивства (як навмисний аборт).

Навіть у ситуації запліднення «в пробірці» єдиної яйцеклітини або імплантації усіх утворених ембріонів висока частота аномалій розвитку і загибелі зародку в ході «пробіркового» експерименту викликає заперечення морально-етичного характеру. Крім того, в новому засобі запліднення небезпідставно вбачають небезпечний крок до дегуманізації людського життя біля самих його витоків з непередбачуваними наслідками в плані формування менталітету. Практика донорства яйцеклітин або уже запліднених ембріонів є настільки ж морально недопустимою, як і використання донорської сперми. В обох випадках основою морального протесту є ідея захисту цілісності й унікальності шлюбних стосунків. Нарешті всі різновиди сурогатного материнства одностайно засуджуються усіма релігійними діячами. Визнати цей метод — значило б знехтувати найглибшим емоційним і духовним зв'язком, який встановлюється під час вагітності між матір'ю та немовлям. Крім того, очевидно, що дитина в такій ситуації народжується кандидатом на тяжку кризу ідентичності в майбутньому. Хто його справжня мати? Та, що народила, чи та, що зачала?

Без відповіді залишається моральне питання про трансплантацію органів. Воно порушує принаймні чотири вирішальні моменти етичного порядку: по-перше, потреби реципієнта; по-друге, яка може бути завдана шкода донору; по-третє, чи не прискорить це смерть донора; по-четверте, феномен відображення тканин. У будь-якому разі біоетика, християнська етика застерігають від ігнорування або легковажного ставлення до розв'язання цих питань.

Сьогодні Україна стає лідером у царині репродуктології. Звичайно, це мільйонні прибутки і не завжди чисті схеми. Наше законодавство більш лояльно ставиться до багатьох «слизьких» питань допоміжних репродуктивних технологій. У більшості країн ці технології категорично заборонені. Тому в Україні спостерігається наплив іноземців, які їдуть до нас через заборони у їхній державі, низькі ціни за репродуктивні послуги, а також щоб збільшити шанс на успіх. Але, на жаль, бебі-бізнес не завжди чистий. «Основні махінації починаються після пункції, коли процес переноситься у святая святих репродуктології — ембріологічну лабораторію» [8]. Там перевірити якість та кількість ембріонів нереально. Звичайно, багато залежить від совісті та відповідальності ембріолога й лікаря. Бувають випадки використання яйцеклітин без згоди донора, спостерігається тасування ембріонів, іноді підсаджують ембріони «сусідів» тощо.

На етичні проблеми генної інженерії вказує К. Гнатик: трансгенні організми, створені без урахування їх вірогідних екологічних характеристик, які не витримали тривалої спільної еволюції з природними організмами, «вихопившись із пробірки на свободу», зможуть безконтрольно і необмежено розмножуватись, що призведе до непередбачуваних катастрофічних наслідків. Все ускладнюється тим, що вчені поки що не знають наслідків штучної інтервенції в геном, а отже, не відомо, які зміни у функціонуванні органів відбудуться [3, 2–3].

Все це загрожує вторгненням у спадкову різноманітність людської популяції — природну основу її соціального та біологічного благополуччя, включаючи стійкість до несприятливих зовнішніх впливів і захворювань. А тому наука має бути обачною при доборі засобів, здатних змінити життя людини з набагато більш значними наслідками, ніж попередні наукові та технологічні прориви. Як зазначає К. Гундяєв: «Зловживання творінням відбувається тоді,

коли людина відмовляється від Богом визначеного порядку буття, порушує волю Богу і самого себе ставить на місце Бога. У такому випадку людина перестає бути управителем від імені Бога, починає управляти від себе і для себе, підпорядковуючи творіння своїм егоїстичним цілям. Поставлення людиною самого себе в центр життя, в центр світобудови тягне за собою порушення гармонії у відносинах з природою і з оточуючими його людьми. Творіння стає ресурсом задоволення безмежно зростаючих потреб, а наука й техніка — могутніми засобами оволодіння і використання цього ресурсу. Баланс у відносинах “людина — природа” знову порушується, але тепер уже в інший бік: поневоленою стає природа» [4].

Основне питання, яке постає з усім драматизмом, полягає у тому, чи існуватиме людство надалі, чи триватиме у майбутньому життя на Землі. Небувалої актуальності набуває теза про те, що людство покликане існувати. Як зазначав В. Кремень: «За нашим переконанням, своє покликання стати “домом буття” (М. Бубер) для соціально, етнічно, конфесійно різних регіонів Україна може здійснити тільки в тому разі, якщо через свою багату культуру стане центром духовного тяжіння для всіх “Я”-особистостей. Насамперед духовного, а вже потім економічного, політичного тощо» [6].

Сьогодні звернення до ідей мислителів східної патристики особливо важливе для українського суспільства, яке уражене духовною кризою, коли проект життя «мати» домінує над життєвою установкою «бути». Підтримуємо думку О. Кендюхова, що основними чинниками духовної корозії є «1) перманентний нігілізм як психологічна основа трансформації суспільної свідомості; 2) постійна маніпуляція людською свідомістю як норма суспільного життя; 3) філософія маркетингу як творець цінностей Суспільства-споживання» [5]. Власне, у працях Максима Сповідника, Василя Великого, Григорія Нісського та ін. ненаситна жага матеріальних благ і чуттєвих фізичних задовольень, жага грошей, марнославство, заздрість, брехня, лицемірство ототожнюються із впливом сил зла.

Підсумовуючи, зазначимо, що розвиток природознавчих наук, які за допомогою наукових методів намагаються відповісти на питання про сутність живого, порушує проблему відповідності біблійного вчення цим наукам. Православна церква, яка претендує на повну монополію в інтерпретації Біблії, вимушена чітко артикулювати свою позицію в цьому питанні, що змушує її вести активні

пошуки шляхів прийняттого осмислення досягнень сучасного природознавства. Хоча встановлені православним віровченням головні уявлення про живе, його сутність та походження залишаються переважно незмінними.

Глибока повага до живого необхідна, аби зупинити тих, хто поставив його під загрозу знищення. Будь-яка форма життя від самого моменту своєї появи залежить від навколишнього середовища. Життя зароджується, розвивається і перебігає саме в єдності усіх своїх форм. Ця ідея біоцентризму в умовах культури постмодерну та постнекласичної науки актуалізує етичні сторони науково-технічного прогресу: людина, як і тварина, може виявитись незахищеною перед генними технологіями клонування, біоімплантації, трансплантації органів і тканин. Християнська етика, біоетика створюють перспективу «управління» суспільною думкою і долання не виваженого підходу до майбутнього, адже суспільство, для якого науково-технічний прогрес стає самоціллю, позбувається «людських вимірів» і може зазнати катастрофу.

Таким чином, у сучасній православній думці формується нова ціннісна парадигма життя, що бере свій початок від загальнолюдських цінностей, які репрезентували представники східної патристики. Тому сучасні православні богослови, поєднуючи релігійні та наукові досягнення в царині осмислення живого, все ж залишаються на позиціях отців східної церкви, які особливу увагу звертали на духовно-етичні регулятиви поведінки людини задля подальших перспектив коеволюції природи і людини.

ДЖЕРЕЛА

1. Балашов Н. Искусственное оплодотворение: что думают православные? / Н. Балашов // Биоэтика: принципы, правила, проблемы. — М., 1998. — С. 147–153.
2. Василій Великий. Правила святого Василія Великого. Перше канонічне послання святого отця нашого Василія Великого, Архієпископа Кесарії Каппадокійської, до Амфілохія, Єпископа Іконійського. Правило 2 / Василій Великий // Книга правил святих апостолів вселенських і помісних соборів, і святих отців / [пер. С.М. Чокалюк; гол. ред. О.В. Вакуленко, ред. Н.Я. Пухольська]. — К., 2008. — 367 с. — (Українська Православна Церква, Київський патріархат).

3. Гнатик Е.Н. Генная инженерия — что она несет человечеству? / Екатерина Гнатик // Наука и религия. — 2004. — № 12. — С. 2–6.
4. Гундяев К. К экологии духа [Электронный ресурс] / К. Гундяев. — Режим доступа : http://krotov.info/libr_min/ae/aecoteol/eco_020.html
5. Кендюхов О. Суспільство споживання як національна трагедія України / Олександр Кендюхов // Дзеркало тижня. Україна. — 2011. — 14 січ.
6. Кремень В. Філософія людиноцентризму як теоретична складова національної ідеї / Василь Кремень // Дзеркало тижня. — 2005. — 13 серп. (№ 31).
7. Мелетий (Митрополит Никопольский). Аборты (Отношение к ним Православной Церкви) / Мелетий (Митрополит Никопольский). — К. : Изд. Укр.-финского ин-та менеджмента и бизнеса, 1992. — 23 с.
8. Приходько Т. Деньги из пробирки / Татьяна Приходько // Сегодня. — 2011. — 18 июл.
9. Харакас Стенли. Православие и биоэтика / о. Стенли Харакас // Биоэтика: принципы, правила, проблемы. — М. : Эдиториал УРСС, 1998. — С. 315–336.

The tendency, which is actualized in present Orthodox thought towards phenomenon of living, is about the relation with the newest biotechnological practices. It is accentuated that coming out of human's control they have become unexpected in a resulting demonstration. The interference in corporality is the disordering of human as whole, representatives of whom were the reverend fathers and teachers of Eastern church, for whom the life was as an unavailable gift.

Key words: *Orthodoxy, life, living, bioethics.*